

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту**

ПСИХОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Електронний навчальний курс

СХВАЛЕНО

кафедрою педагогіки, психології та
менеджменту
протокол № 1 від « 2 » січня 2024р.
завідувач кафедри

Володимир КУЛШОВ

Біла Церква 2024

Категорія слухачів: викладачів професійно-теоретичної підготовки закладів професійної (професійно-технічної) освіти галузі знань 01 «Освіта»

Розробник: Торба Наталія Григорівна кандидат психологічних наук, доцент.

Торба Н.Г. Психологія професійної діяльності: електронний навчальний курс Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 39 с.

Актуальність курсу визначається необхідністю розвитку компетентностей педагога в галузі психології професійної діяльності для забезпечення та реалізації ефективного освітнього процесу, оновлення та поглиблення професійних знань і умінь в галузі психології професійної діяльності, формуванням системи наукових теоретичних знань з актуальних психологічних питань організації та надійної діяльності в системах «людина-людина».

Мета полягає у поглибленні та систематизації знань педагогів про природу й закономірності процесів розвитку психіки суб'єктів освітнього процесу, вдосконалення можливостей в дослідженні особистості суб'єктів освітнього процесу в процесі професійної діяльності, про психологічні особливості психології професійної діяльності її зміст як найбільш усвідомленої та суб'єктної форми проектування особистістю свого майбутнього в умовах людиноцентристської парадигми освіти.

Електронний курс розроблено для викладачів професійно-теоретичної підготовки закладів професійної (професійно-технічної) освіти галузі знань 01 «Освіта» на всіх етапах курсів підвищення кваліфікації за різними моделями навчання (очною, заочною, очно-дистанційною, дистанційною).

Електронний навчальний курс розраховано на 4 год., із яких 2 год. – інтернет-лекція, 2 год. – семінарське заняття.

ЗМІСТ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

1. Анотація електронного курсу.....	4
2. Типова освітня програма електронного курсу.....	6
3. Тематичний план викладу та засвоєння матеріалів електронного навчального курсу.....	13.
4. Зміст електронного навчального курсу за темами.....	14.
5. Завдання до семінарських занять.....	31
6. Проблемно-пошукові питання для самостійної та індивідуальної роботи слухача.....	32
7. Комплекс практичних (тестових) завдань для самоконтролю.....	33
8. Глосарій ключових слів.....	36
9. Консультаційний пункт.....	37
10. Цифрова бібліотека.....	38

1. АНОТАЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО КУРСУ

Проблема особистості – одна з найважливіших проблем, яка хвилювала людей як у глибоку давнину, так і в наш час. Людина, будучи частиною природи, вершиною розвитку органічного світу, водночас виступає в унікальній і неповторній формі як суб'єкт діяльності і спілкування, вона – будівничий і перетворювач соціального і предметного світу, творець духовних і матеріальних цінностей. Особливої актуальності проблема особистості набула тепер, в умовах небаченого динамізму соціальних процесів, науково-технічної революції, зростання ролі суб'єктивного фактора в прогресі суспільного розвитку. Перед сучасними педагогами з усією гостротою постало питання розуміння сутності особистості здобувачів освіти, шляхи її всебічного і гармонійного розвитку, про особливості, можливості і наслідки її матеріальної та духовної діяльності, вплив на природу і суспільство, про свободу і відповідальність людини в нових історичних та економічних умовах. Врахування психології особистості учасників освітнього процесу дасть змогу підвищити якість освітнього процесу, докорінно змінити наше українське суспільство, мобілізувати його потенціал на розбудову громадянського суспільства. Виникла гостра необхідність створити умови для вдосконалення особистості сучасної молоді, особливо її свідомості і самосвідомості, змінити світовідчуття, світосприймання і світорозуміння.

Актуальність курсу визначається необхідністю розвитку компетентностей педагога в галузі психології професійної діяльності для забезпечення та реалізації ефективного освітнього процесу, оновлення та поглиблення професійних знань і умінь в галузі психології професійної діяльності, формуванням системи наукових теоретичних знань з актуальних психологічних питань організації та надійної діяльності в системах «людина-людина».

Мета полягає у поглибленні та систематизації знань викладачів професійно-теоретичної підготовки в галузі психології професійної діяльності, про природу й закономірності процесів розвитку психіки суб'єктів освітнього процесу, вдосконалення можливостей в дослідженні особистості суб'єктів освітнього процесу в процесі професійно-теоретичної підготовки, про значення психології професійної діяльності для особистості як найбільш усвідомленої та суб'єктної форми поєднання особистістю свого майбутнього в умовах людиноцентристської парадигми освіти.

Завдання курсу полягають у необхідності:

- формування системи знань щодо психології професійної діяльності та психологічного супроводу професійного становлення особистісного у підлітковому та юнацькому віці;

- удосконалення та поглиблення знань з проблеми індивідуального підходу до особистості в умовах формування професійної ідентичності;

- ознайомлення слухачів із схемою вивчення особистості суб'єктів освітнього процесу закладу професійної (професійно-технічної) освіти;

- опанування психологічними знаннями щодо методів психологічного дослідження особистості в умовах воєнного стану;

- набуття навичок користування прийомами мотиваційного забезпечення освітнього процесу.

Курс розраховано на 4 год., із яких 2 год. – інтернет-лекція, 2 год. – семінарське заняття.

Курс розроблено для викладачів професійно-теоретичної підготовки закладів професійної (професійно-технічної) освіти галузі знань 01 «Освіта» на всіх етапах курсів підвищення кваліфікації за різними моделями навчання (очною, заочною, очно-дистанційною, дистанційною).

Реалізація завдань для досягнення результатів спецкурсу здійснюється шляхом:

- Самостійного опрацювання слухачами навчального матеріалу.
- Виконання контрольних-діагностичних матеріалів, спрямованих на вдосконалення вмінь і навичок на практиці застосовувати набуті теоретичні знання.
- Учасі в рефлексійно-оцінювальному блоці з метою використання здобутих знань, умінь (навичок) у професійно-педагогічній діяльності.
- Написанні та захисту на підсумковому етапі випускної роботи (на вибір).

2. ТИПОВА ОСВІТНЯ ПРОГРАМА ЕЛЕКТРОННОГО КУРСУ «ПСИХОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Пояснювальна записка

Актуальність електронного курсу Проблема особистості – одна з найважливіших проблем, яка хвилювала людей як у глибоку давнину, так і в наш час. Людина, будучи частиною природи, вершиною розвитку органічного світу, водночас виступає в унікальній і неповторній формі як суб'єкт діяльності і спілкування, вона – будівничий і перетворювач соціального і предметного світу, творець духовних і матеріальних цінностей. Особливої актуальності проблема особистості набула тепер, в умовах небаченого динамізму соціальних процесів, науково-технічної революції, зростання ролі суб'єктивного фактора в прогресі суспільного розвитку. Перед сучасними педагогами з усією гостротою постало питання розуміння сутності особистості здобувачів освіти, шляхи її всебічного і гармонійного розвитку, про особливості, можливості і наслідки її матеріальної та духовної діяльності, вплив на природу і суспільство, про свободу і відповідальність людини в нових історичних та економічних умовах. Врахування психології особистості учасників освітнього процесу дасть змогу підвищити якість освітнього процесу, докорінно змінити наше українське суспільство, мобілізувати його потенціал на розбудову громадянського суспільства. Виникла гостра необхідність створити умови для вдосконалення особистості сучасної молоді, особливо її свідомості і самосвідомості, змінити світовідчуття, світосприймання і світорозуміння.

Актуальність курсу визначається необхідністю розвитку компетентностей педагога в галузі психології професійної діяльності для забезпечення та реалізації ефективного освітнього процесу, оновлення та поглиблення професійних знань і умінь в галузі психології професійної діяльності, формуванням системи наукових теоретичних знань з актуальних психологічних питань організації та надійної діяльності в системах «людина-людина».

Мета курсу полягає у поглибленні та систематизації знань викладачів професійно-теоретичної підготовки в галузі психології професійної діяльності, про природу й закономірності процесів розвитку психіки суб'єктів освітнього процесу, вдосконалення можливостей в дослідженні особистості суб'єктів освітнього процесу в процесі професійно-теоретичної підготовки, про значення психології професійної діяльності для особистості як найбільш усвідомленої та суб'єктної форми поєднання особистістю свого майбутнього в умовах людиноцентристської парадигми освіти.

Завдання курсу полягають у необхідності:

- формування системи знань щодо психології професійної діяльності та психологічного супроводу професійного становлення особистісного у підлітковому та юнацькому віці;

- удосконалення та поглиблення знань з проблеми індивідуального підходу до особистості в умовах формування професійної ідентичності;

- ознайомлення слухачів із схемою вивчення особистості суб'єктів освітнього процесу закладу професійної (професійно-технічної) освіти;

- опанування психологічними знаннями щодо методів психологічного дослідження особистості в умовах воєнного стану;

- набуття навичок користування прийомами мотиваційного забезпечення освітнього процесу.

Матеріали курсу спрямовано на розвиток *освітологічної, андрагогічної, професійно-педагогічної та інноваційної* компетентностей та компетентності з *професійно-особистісного розвитку* викладачів професійно-теоретичної підготовки.

Курс розраховано на 4 год., із яких 2 год. – інтернет-лекція, 2 год. – семінарське заняття.

Курс розроблено для викладачів професійно-теоретичної підготовки закладів професійної (професійно-технічної) освіти галузі знань 01 «Освіта» на всіх етапах курсів підвищення кваліфікації за різними моделями навчання (очною, заочною, очно-дистанційною, дистанційною).

Навчально-методичне забезпечення курсу представлено науково-методичними матеріалами (інтернет-лекція, тест, методичні рекомендації) і списком рекомендованих джерел до тематики електронного курсу.

Профіль Типової освітньої програми електронного курсу <i>«Психологія особистості»</i>	
Обсяг курсу	0,13 ЄКТС кредиту На опанування матеріалів електронного навчального курсу передбачено 4 академічних годин, що відповідає 0,13 ЄКТС кредиту
Рівень програми	Безперервний професійний розвиток фахівців шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти
А	Мета
	полягає у поглибленні та систематизації знань педагогів про природу й закономірності процесів розвитку психіки суб'єктів освітнього процесу, вдосконалення можливостей в дослідженні особистості суб'єктів освітнього процесу, про психологічні особливості формування

	особистості в умовах воєнного стану.	
В	Характеристика типової програми	
1.	Функціональна спрямованість	Розвиток умінь щодо вдосконалення організації освітнього процесу у закладах професійної освіти із застосуванням сучасних методик дослідження особистості учасників освітнього процесу
2.	Фокус Типової програми	Програма зорієнтована на безперервний професійний розвиток майстрів виробничого навчання закладів професійної освіти, здатних до особистісно – орієнтованої взаємодії при організації освітнього процесу.
3.	Орієнтація Типової програми	Типова програма електронного курсу орієнтовна на розвиток компетентностей викладачів професійно-теоретичної підготовки в галузі психології професійної діяльності в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти
4.	Особливості типової програми	Типова програма електронного навчального курсу орієнтована на розвиток компетентностей в галузі психології професійної діяльності викладачів професійно-теоретичної підготовки ЗП(ПТ)О, які в недостатній мірі володіють професійними навичками з подальшою метою підвищення успішності виконання своїх професійних обов'язків. Особливості електронного курсу: - формування системи знань щодо психологічного супроводу професійного становлення особистості у підлітковому та юнацькому віці в умовах воєнного стану; - удосконалення та поглиблення знань з проблеми психології професійної діяльності в умовах людиноцентристської парадигми освіти; - ознайомлення слухачів із схемою вивчення особистості

		суб'єктів освітнього процесу закладу професійної (професійно-технічної) освіти; - опанування психологічними знаннями щодо методів професійного вибору особистості; - набуття навичок користування прийомами мотиваційного забезпечення професійного самовизначення особистості. Проходження навчання за кожною темою завершується відповідним видом контролю (проблемно-пошукові питання, завдання для самостійної роботи, тести).
5.	Цільова група	Електронний навчальний курс розроблено для викладачів професійно-теоретичної підготовки закладів професійної (професійно-технічної) освіти галузі знань 01 «Освіта» на всіх етапах курсів підвищення кваліфікації за різними моделями навчання (очною, заочною, очно-дистанційною, дистанційною).
С	Професійні вимоги (компетенції) і продовження навчання	
1.	Професійні вимоги (компетенції)	Визначає посадова інструкція фахівця
2.	Продовження навчання	Типова програма передбачає можливість подальшого розширення та поглиблення знань, умінь, навичок викладачів професійно-теоретичної підготовки ЗП(ПТ)О в системі неформальної та інформальної освіти.
Д	Стиль і методика навчання	
1.	Підходи до викладання і навчання	Розвиток компетентностей викладачів професійно-теоретичної підготовки ЗП(ПТ)О у процесі їх практичного застосування, оновлення і поповнення професійних знань. Навчання проходить за різними моделями (очною, заочною, очно-дистанційною, дистанційною) із використанням компетентнісного, андрагогічного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного підходів та інноваційних методик вивчення

		особистості: інтерактивних, проблемних, практичних завдань, тестів тощо.
2.	Система оцінювання	Результати навчання за Типовою програмою оцінюються (зараховано/ не зараховано) на основі: підготовки відповідей на проблемно-пошукові питання, виконання тестових завдань.
Е	Програмні компетентності	
1.	Інтегральна компетентність	здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері професійної діяльності або в процесі навчання, що передбачає проведення дослідження, використання теорій і методів які використовуються у психології особистості на практиці
2.	Загальні компетентності <i>Освітологічна</i>	здатність інтегрувати знання із різних напрямів психології, сучасної філософії та соціології освіти, освітньої політики й економіки освіти в цілісну стратегію професійної діяльності на засадах людиноцентризму, демонструвати відповідні цінності професійної діяльності.
3.	Спеціальні (фахові) компетентності	андрагогічна компетентність – уміння визначати освітні потреби і запити, урахувати особливості мотивації, процесу навчання, застосовувати технології модерації, фасилітації, супервізії, визначати результати навчання, спонукати до рефлексії; науково-методична компетентність – здатність організовувати безперервний професійний розвиток у системі формальної і неформальної освіти; оцінювати рівень професійної компетентності; інноваційно-дослідницька – здатність інноваційно вирішувати наукові / практичні професійні завдання; планувати, організовувати та здійснювати експериментальні

		дослідження щодо визначення оптимальних умов розвитку особистості учасників освітнього процесу; психологічного супроводу й підтримки інноваційних психологічних методик до вивчення особистості учасників освітнього процесу; компетентність з інформальної освіти та професійно-особистісного розвитку – здатність організовувати професійний саморозвиток, самонавчання, самовдосконалення і самореалізацію впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти; розвивати (саморозвивати) і вдосконалювати (самовдосконалювати) професійно важливі якості особистості, цінності, що спрямовані на всебічний розвиток особистості всіх суб'єктів освітнього процесу як найвищої цінності суспільства тощо; психологічно-фасилітативна компетентність – усвідомлення ціннісної значущості фізичного, психічного і морального здоров'я суб'єктів освітнього процесу, здатність сприяти їхньому творчому становленню та індивідуалізації; цифрова компетентність – здатність фахівця орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, нарощувати обсяги інформації;
Е	Програмні результати навчання	
	Знання і розуміння	- психологічну структуру особистості суб'єкта освітнього процесу; - особливості формування особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці;

		- особливості використання деяких психодіагностичних методик; - визначення понять характер, темперамент, фізіологічні основи темпераменту, врахування темпераменту у освітньому процесі
	Розвинені вміння	- аналізувати важливість знань в галузі психології професійної діяльності, психологічної сутності та структури особистості суб'єктів освітнього процесу; - визначати особливості темпераменту, характеру та інших особистісних особливостей суб'єктів освітнього процесу; - розробляти програму основних проявів суспільної сутності особистості ; - моделювати професійну діяльність за основними психологічними ознаками (наявність, розвиненість, взаємозв'язок); - володіти системою індивідуального підходу до особистості суб'єктів освітнього процесу;. - застосовувати психологічні методи та прийоми допомоги суб'єктам освітнього процесу в особистісному та професійному становленні; - моделювати програму власного саморозвитку в аспекті підвищення компетентності в галузі психології професійної діяльності у міжкурсовий період;
	Диспозиції (цінності, ставлення)	-морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей); -соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм,

		повага до закону, солідарність, відповідальність); -людиноцентризм; -готовність до змін, гнучкість, постійний професійний розвиток; -рефлексія власної професійної діяльності.
Ключові слова: психологія особистості, психологія професійної діяльності, особистість, характер, темперамент, індивідуальність, індивід, спрямованість, здібності, характер, діяльність, професійне становлення.		

3. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ВИКЛАДУ ТА ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛІВ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Зміст модулів	Кількість кредитів ЕКТС	Загальний обсяг годин	Загальний обсяг аудиторних годин	Аудиторні години				Спецкурси	Семінар-практикум	Самостійна робота	Самостійна робота (спецкурс)
				Лекції	Семінарські заняття	Тематичні дискусії	Науково-практичні конференції				
<i>1</i>											
Тема 1. Психологічні зміни структури особистості в умовах воєнного стану.		2	2	2							
Тема 2.. Психологічні умови розвитку особистості майбутнього кваліфікованого робітника для повоєнного відновлення України		2	2		2						
<i>Разом</i>		4	4	2	2						

4. ЗМІСТ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ ЗА ТЕМАМИ

ТЕМА 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗМІНИ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

План лекції

1. Поняття особистості. Структура особистості.
2. Особливості формування особистості в підлітковому періоді в умовах воєнного стану.
3. Психолого-педагогічні методи вивчення особистості учнів. Схема вивчення особистості учня.
4. Темперамент. Методи дослідження темпераменту.
5. Характер. Види й особливості акцентуацій характеру. Методики для визначення акцентуацій характеру.
6. **Література:** 2, 4, 6, 9, 13, 15, 16, 17

1. Поняття особистості. Структура особистості.

Особистість – категорія суспільно-історична. Поняття особистості багатопланове. Суспільна сутність та соціальна функції особистості являються головним показником її характеристик. Особистість – об'єкт досліджень тільки суспільних наук – історії, філософії, соціології, етики, естетики, педагогіки, психології.

Особистість – діяч загального розвитку, свідомий індивід, який займає певне положення в суспільстві і виконує певні ролі. Роль – це соціальна функція особистості (матері, батька – виховання дітей, роль керівника учбового закладу – керування колективом та організація процесу навчання та виховання).

Позиція особистості – це система її відношень. Вагомим відношенням особистості є відношення до матеріальних умов життя, до суспільства та людей, до себе, до власних обов'язків, до суспільних обов'язків, трудових і т.п. Ці відносини характеризують моральне лице особистості, її соціальні установки.

Відношення розрізняють не тільки по їх спрямованості на об'єкт, а й по рівню їх усвідомленості. Розрізняють відношення: мало усвідомлені та глибоко усвідомлені.

Мало усвідомлені відношення – це миттєве почуття симпатії чи антипатії.

Глибоко усвідомлені відношення – це принципові відношення, вони відзначаються не вимогами ситуації, а внутрішніми переконаннями, моральними ідеалами особистості які склалися, усвідомленням обов'язків.

Основні компоненти особистості.

Перший компонент структури особистості характеризує спрямованість особистості або вибіркове відношення до дійсності. Спрямованість включає різні особливості, систему взаємодіючих потреб та інтересів, ідейних та практичних установок. При цьому одні компоненти спрямованості домінують і мають ведуче значення, в той час як інші виконують опорну роль. Домінуюча спрямованість визначає психічну діяльність особистості.

Приклад: домінуюча пізнавальна потреба приводить до певного вольового емоціонального настрою, що в свій час активізує інтелектуальну діяльність.

Другий компонент в структурі особистості визначає можливості особистості і включає ту систему здібностей, яка забезпечує успіх діяльності. Здібності взаємопов'язані і взаємодіють один з одним. Одна із здібностей домінує над іншою і та їй підкоряється.

Приклад Ф. Шаляпін мав основну здібність – сценічну, вона підкорила собі художню і заставила її служити сцені. Підкорена спосібність підсилює основну, ведучу здібність.

Третій компонент в структурі особистості це характер або стиль поведінки в соціальному середовищі. Характер – це утворення де у сукупності проявляються зміст і форма духовного життя. Характер не виражає особистість в цілому, та все одно представляє складну систему її якостей, спрямованості і волі, інтелектуальних і емоційних якостей, типологічних особливостей які проявляються в темпераменті. В системі характеру виділяють ведучі якості:

мораль (чуйність та черствість, відповідальність, скромність);

вольові (рішучість, мужність, наполегливість).

Ці якості забезпечують певний стиль поведінки і спосіб вирішення практичних задач. Морально-вольові якості складають дійсну основу характеру.

Четвертий компонент в структурі особистості це система управління, яку визначають поняттям «Я» (утворення самосвідомості особистості). Воно здійснює саморегуляцію: підсилення або послаблення діяльності, самоконтроль або корекцію дій та вчинків, планування життя і діяльності.

Структура особистості буде неповною якщо виключити із неї психічні процеси і стани.

Психічні процеси – динамічне віддзеркалення дійсності в різних формах психічних явищ (відчуття формують сенсорні якості які в свою чергу формують характер).

Психічні стани – сформований в даний час відносно стійкий рівень психічної діяльності, який проявляється в підвищеній або пониженій активності особистості (відчуття, сприйняття, мислення, емоції). Сили, які приймають участь в діяльності налаштовують особистість на певний лад.

Соціалізація особистості – процес формування особистості в певних соціальних умовах, процес засвоєння людиною соціального досвіду, в ході якого підліток набуває соціального досвіду і власні цінності і орієнтації, вибірково вводить їх в свою систему поведінки ті норми і шаблони, які прийняті в суспільстві або групі. Норми поведінки, моралі, переконання визначаються тими нормами, які прийняті в даному суспільстві, правила поведінки, норми моралі і чемності неоднакові в різних суспільствах і поведінка людей, вихованих під впливом різних суспільств буде різною.

Особистість – якісно нове утворення, що формується завдяки життю в суспільстві в реальних відносинах макро- і мікросоціального середовища. Суспільно-історичні об'єктивні умови й соціальні закони розвитку суспільства визначають її формування. Особистістю не народжуються, а стають у процесі спілкування й діяльності.

Особистість – це конкретна людина як носій свідомості. У кожній особистості включено не тільки наявне, але й минуле й майбутнє, тому що досвід і складні форми задоволення потреб, система відносин деякою мірою залишаються постійними.

Особистість може бути гармонічною і дисгармонійною, може відрізнятися широтою й однобічністю, пластичністю й конфліктністю й т.д. Особистість може розвиватися, але також й деградувати, розпадатися.

Однією з умов розвитку особистості є неузгодженість між потребами, що розширюються, і колишніми можливостями особистості.

Людина змушена перебудовувати, розвивати свою діяльність, щоб задовольнити ці потреби. Таким чином, діяльність веде до психічного розвитку. Психічному розвитку сприяють нові форми й методи навчання. Провідним типом діяльності в підлітковому віці є навчання й спілкування.

Особлива й несхожа на інших особистість у повноті її духовних і фізичних властивостей характеризується поняттям «індивідуальність». Індивідуальність виражається в наявності різного досвіду, знань, думок, переконань, у розходженнях характеру й темпераменту індивідуальність своєю ми доводимо, затверджуємо.

Мотивація, темперамент, здібності, характер – основні параметри індивідуальності.

Нижче приводяться основні поняття і їхні визначення.

Особистість – це людина, що активно освоює й цілеспрямовано перетворює природу, суспільство й саму себе що володіє унікальним, динамічним співвідношенням просторово-тимчасових орієнтації, потребнісно - вольових переживань, змістовних напрямків, рівнів освоєння й форм реалізації діяльності, що забезпечує волю самовизначення у вчинках і міру відповідальності за їхні наслідки перед природою.

У структурі особистості виділяють:

Соціальну підструктуру особистості (світогляд людини).

Соціально-психологічну підструктуру особистості (життєвий досвід людини).

Психологічну підструктуру особистості (психічні процеси, властивості й стани).

Біологічна підструктура особистості (стать, задатки здоров'я, особливості нервової системи, конституціональні особливості, інстинкти й ін.).

Спрямованість – найважливіша властивість особистості, у якій виражається динаміка розвитку людини як суспільної істоти, головні тенденції її поведінки.

Потреба – відчуття людиною нужди у певних умовах життя й розвитку.

Мотиви – пов'язані із задоволенням певних потреб спонукання до діяльності, що відповідають на питання «Заради чого вона відбувається?». Мотив припускає знання про ті матеріальні або ідеальні об'єкти, які здатні задовольнити потреба, в тих діях, які здатні привести до її задоволення.

Темперамент – характеристика індивіда з боку нервово-динамічних особливостей його психічної діяльності.

Здібності – психічні властивості, що є умовами успішного виконання якої-небудь однієї або декількох діяльностей.

Характер – сукупність стрижневих за життя сформованих властивостей - відносин людини до світу, що накладають відбиток на всі його дії й учинки.

Емоційність – сукупність якостей, що описують динаміку виникнення, протікання й припинення емоційних станів; чутливість до емоціогенних ситуацій.

Активність – ступінь взаємодії суб'єкта з навколишньою дійсністю; інтенсивність, тривалість і частота виконання дії й діяльності будь-якого роду

Саморегуляція – регуляція суб'єктом свого поведінки й діяльності.

Спонукання – мотиваційний компонент характеру

Воля – потреба в подоланні перешкоди, свідомо мобілізація особистістю своїх психічних і фізичних можливостей для подолання труднощів і перешкод, для здійснення цілеспрямованих дій і вчинків.

2. Особливості формування особистості в підлітковому періоді в умовах воєнного стану.

Якщо на ранньому етапі формування особистості рівень відносин диктується головним чином дорослими, то в підлітковому віці вони визначаються суспільними обов'язками, що розширилися, навчанням і ростом індивідуальної самосвідомості. У цей період значно змінюється соціальний статус підлітка

У підлітковому віці відзначається виразний напрямок свідомості на самого себе. Усвідомлення себе особистістю відбувається в підлітка в процесі спілкування з однолітками. Самопізнання себе, виділення й зіставлення свого «я» з іншими створюють умови для самовдосконалення. Підліток, оцінюючи: свої здібності, успіхи, зовнішню привабливість, моральний вигляд, свою соціальну роль у колективі, свої недоліки, емоційно переживає все це й прагне завоювати повагу й довіру навколишніх.

На основі співвідношень між рівнем домагань і реальних успіхів у нього формується відповідно висока або низька самоповага. Воно в не меншому ступені залежить і від оцінки підлітка навколишніми. У підлітків звичайно відзначається завищена самооцінка й рівень домагань, що при неуспіху в навчальному, спортивному й іншому видах діяльності нерідко приводить до афективних реакцій, а при хронічному неуспіху - непевності у своїх можливостях і навіть до появи стійких негативних властивостей особистості. Тому викладач зобов'язаний вчасно регулювати адекватність самооцінки підлітка без шкоди для формування його особистості. Постійне підкреслення його ущербності в тій або іншій діяльності може залишити стійкий, негативний слід.

Негативну роль може зіграти й переоцінка себе підлітком, тому що це сприяє формуванню зазнайства зарозумілості, самовдоволення прагнення протиставляти себе колективу. Формування суб'єктивного «я» тісно пов'язане із самосвідомістю (відбито в пам'яті) і тим самим може сприяти формуванню неповноцінної особистості.

Рівень самосвідомості в підлітка коливається в широкому діапазоні й залежить від багатьох факторів (мікросоціального середовища, віку, рівня розвитку інтелекту й т. ін.). Рівень самосвідомості в підлітків, як правило, не досягає вищих форм, коли людина усвідомлює себе членом суспільства в цілому й свідомо підкоряє свою спрямованість його цілям.

Період	Основна діяльність	Основна сторона соціалізації
Підлітковий 11-14р.	спілкування з однолітками	засвоєння норм відносин між людьми

Юнацький 14-18р. (етап самовизначення «світ і Я»)	учбово- професійна діяльність	засвоєння професійних знань і умінь
Пізня юність 18-25р. (етап людського зближення)	трудова діяльність, професійне навчання	засвоєння норм відносин між людьми, професійно- трудових умінь.

Психолого-педагогічні методи вивчення особистості учнів Схema вивчення особистості учня.

Дослідження педагогом особистості підлітка може бути здійснене за допомогою наступних методів: бесіди (вивчення біографії), спостереження, аналізу продуктів діяльності й аналізу незалежних характеристик, отриманих від інших осіб. Більше повне знання про підлітка можна одержати при використанні всіх цих методик. Зразкові питання, які можуть бути пред'явлені при вивченні особистості такого, приводяться нижче. Ці питання варто співвідносити з віком досліджуваного підлітка

Відомості про учня бажано одержати спочатку зі слів батьків, які інформують про його ранні роки й допоможуть розкрити те мікросоціальне середовище, де формувалася його особистість. Бесіда з підлітком може бути ефективна тільки в тому випадку, коли з ним установлені довірливі відносини й гарний психологічний контакт. Батьки й підліток повинні усвідомити, що відомості про нього збираються з єдиною метою - допомогти йому стати кращим, звільнитися від небажаних рис характеру, шкідливих звичок, підвищити успішність, освоїти професію й т.д. Тільки тонкий психологічний контакт і педагогічний такт дозволять вивчити особистість і на цій основі намітити перспективний план її життєдіяльності.

Приведемо зразкову схему вивчення особистості підлітка .Після загальних даних про підлітка виявляються короткі біографічні відомості, у якій родині він народився і як протікав психічний і фізичний розвиток у шкільному періоді. Виявляються:

особливості виховання в родині (строгість, оранжереїність), в інтернаті або дитячому будинку;

особливості поведінки в товаристві однолітків;

у якому віці пішов у школу і як давалося навчання;

які предмети визивали інтерес;

по яких дисциплінах не встигав і з якої причини;

які були захоплення;

як будувалися відносини з однолітками, батьками й учителями;
чи виконував суспільні доручення.

Оцінюються характерологічні особливості:

відношення до себе;

до інших людей, до праці (працьовитий, ледачий й ін.);

до загальних і власних речей;

ініціативність,

самокритичність,

скромність,

самостійність,

товариськість,

самовладання,

рішучість і т. д;

здібності й рівень їхнього розвитку;

звички, у тому числі й шкідливі;

перенесені фізичні й психічні травми й інші шкідливості.

Біографічні дані повинні збиратися в тісному зв'язку з тими соціально-побутовими умовами, у яких протікало реальне життя підлітка, з урахуванням складу, віку, занять членів родини, матеріального добробуту й житлово-побутових умов. Оцінюється характер і матеріально-культурний рівень батьків, взаємини в родині й особливе відношення до дітей, взаємини родини й навчального закладу.

Після ознайомлення з попереднім життям підлітка й особливостями його мікросоціального середовища визначаються психічні властивості і якості; по яких можна скласти уявлення про особистість в цілому. При виявленні змісту спрямованості особистості варто визначити домінуючий вид потреб; з'ясувати, у яких предметах і речах він відчуває потребу; наскільки органічно матеріальні потреби сприяють психічному й фізичному розвитку, формуванню особистості, або ж вони задовольняються нерозумно; визначити прояв пізнавальних й естетичних потреб і форми їхнього задоволення, потреби в суспільно корисній праці й реальні прояви їх. Оцінюється спрямованість інтересів і схильностей, їхня стійкість, глибина. Наскільки реальний ідеал, до якого прагне підліток, наскільки усвідомлює він себе членом суспільства й своїм поведінням відповідає його нормам, яку ступінь активності й життєву позицію він займає, його цілеспрямованість, чи намічає він собі цілі і чи відповідають вони його силам та можливостям. Під час бесіди варто звернути увагу на зовнішній вигляд, загальний фізичний розвиток, особливості одягу підлітка, оцінити, чи легко він вступає в спілкування й у яких випадках спілкування ускладнюється у відповідях на поставлені питання, усвідомити особливості мови, мислення, пам'яті й уваги. Послідовність збору інформації про підлітка й чітку логічну структуру зібраного матеріалу повинні дозволити викладачеві, майстрові

виявити «фон особистості» і на цій основі побудувати реальний план виховання.

4. Темперамент. Методи дослідження темпераменту.

Основними, стрижневими, щонайбільше істотними властивостями людини, які визначають його загальний вигляд і його поведінку, є характер. Тісно пов'язаний зі спрямованістю особистості, характер людини разом з тим має своєю передумовою темперамент. Темперамент і характер відмінні й разом з тим тісно зв'язані один з одним.

Темперамент – це динамічна характеристика психічної діяльності індивіда.

Темперамент – біологічний фундамент, на якому формується особистість як соціальна істота. Він відбиває в основному динамічні аспекти поведінки, переважно вродженого характеру. Особливості темпераменту людини – важлива умова, з яким варто вважатися при індивідуальному підході до виховання, навчанню й всебічному розвитку.

Описова характеристика темпераментів

Характеристика	Холерик	Сангвінік	Флегматик	Меланхолік
Емоції	сильні, короткочасні	поверхневі, короткочасні	слабкі	глибокі, тривалі
Настрій	нестійкий	стійкий життєрадісний	стійкий без великих радостей та сумів	нестійкий, переважає песимістичний
Мова	голосна, різка,	голосна, жвава, повільна	монотонна, повільна	тиха, задиханням
Терпіння	нерівне	помірне	дуже велике	дуже слабе
Адаптація	слабка	відмінна	повільна	важка
Товариськість	гарна висока	помірна	невисока	низька(замкнутість)
Поведіння	агресивне	миролюбне	стримане	істеричне
Відношення до критики	збуджене	спокійне	байдуже	уразливе
Діяльність	зах	енергійна	невтомна	нерівномірна

	оплена	а	мний трудівник	не
Відношення до нового	поз итивне	байдужн е	негат ивне	і те, і інше
Відношення до небезпеки	бой ове, ризикова не	розважл иве, без ризикую	холод нокровне, незворушне більше реальне	тривожне, розгублене, подавлене
Оцінка своїх здібностей	зна чна	деяка переоцінка	слабк а	недооцінка
Сугестивніс ть	пер еоцінка помірна	невелик а		велика

Найдавніший опис темпераментів належить Гіппократу. Академік І.П. Павлов вивчив фізіологічні основи темпераменту, звернувши увагу на залежність темпераменту від типу нервової системи В таблиці приводяться основні характеристики типів темпераменту.

Тест на визначення темпераменту

Інструкція: оцініть себе за кожним твердженням у межах від 0 до 10 балів, за умови 0 балів - повністю не згодний, 5 - як згодний, так і не згодний, 10 - повністю згодний.

Перед якою-небудь важливою для мене подією я починаю нервувати.

1. Я працюю нерівномірно, ривками.
2. Я швидко перемикаюся з однієї справи на іншу.
3. Якщо потрібно, я можу спокійно чекати.
4. Мені потрібні співчуття й підтримка, особливо при невдачах і труднощах.

5. З рівними я нестриманий і запальний.
6. Мені неважко зробити вибір.
7. Мені не доводиться стримувати свої емоції, це виходить саме собою.

Обробка результатів

Підрахуйте суми балів які відповідають двом твердженням.

М=1+5 - меланхолік; Х=2+6 - холерик;

С=3+7 - сангвінік; Ф=4+8 - флегматик

Випишіть формулу структури темпераменту, проранжирував отримані бали. На першому місці буде тип темпераменту, що набрав більшу суму. Якщо два або три типи набрали однакову кількість балів, пишіть їх один під одним.

Ф Наприклад: СФХМ або ХС .

М

Можна запропонувати учням відповісти замість себе за свого друга або батьків. А потім проаналізувати, наскільки їхня самооцінка відрізняється від оцінок близьких їм людей.

5. Характер. Види й особливості акцентуацій характеру. Методики для визначення акцентуацій характеру

Початкові ознаки педагогічної запущеності звичайно проявляються в різноманітних змінах емоційної сфери - нестійкості емоцій, зниженому настрої, дратівливості, негативному відношенні до предмета, у якому підліток не має успіху, до педагога - предметника й т.д. Хронічна емоційна напруженість у подібних випадках звичайно знаходить вихід у посиленому спілкуванні з однолітками поза навчальним закладом. Поступово змінюється характер підлітка, здобувається негативний досвід й особистість може в цілому змінитися в негативному напрямку.

Як відомо, найбільше стійка особливість істотних властивостей особистості виражається в характері. У структурі характеру виділяються зміст (властивості, що виражають відношення до інших людей, до себе, праці, речам і т. д) і форма зовнішнього прояву відносин у вигляді вчинків, дій, міміки, пози, ходи, мови й т.д. Формування характеру починається з раннього дитинства й визначається суспільними закономірностями. Однак формування характеру залежить і від природної організації людини (вік, темперамент, стать), а також від його індивідуальних потреб, інтересів, схильностей, складу розуму й т.д. Психологами встановлено, що нова риса характеру формується в реальній ситуації, котра повинна бути пережита (етап психічного стану) і потім закріплена. Тому не дарма в народі існує висловлення, що вчинок виробляє звичку, звичка характер, а характер створює долю.

Характер у підлітковому віці проявляється досить різнопланово. У підлітка можуть бути виражені доброзичливість і жорстокість, чуйність і зарозумілість, вимогливість і потурання, принциповість і безпринципність, відповідальність й безвідповідальність, скромність і зарозумілість й т.д., власне кажучи, всі ознаки, які мають місце у дорослих.

Своєрідність характеру в підлітковому віці звичайно проявляється в його «загостренні», акцентуації.

ТЕМА 2.

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІ МАЙБУТНЬОГО КВАЛІФІКОВАНОГО РОБІТНИКА ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.

Питання для обговорення семінарського заняття

1. Індивідуальність та індивідуальний стиль діяльності майбутніх кваліфікованих робітників.
2. Самооцінка суб'єктів освітнього процесу та вплив її на усвідомлення особливості своєї діяльності
3. Активізація мислення суб'єктів освітнього процесу, як умова прояву їх індивідуальних особливостей.
4. Можливості педагогічних працівників у дослідженні особистості суб'єктів освітнього процесу в контексті повоєнного відновлення України.

Література: 1, 5, 6, 10, 13, 15

1. Індивідуальність та індивідуальний стиль діяльності майбутніх кваліфікованих робітників

Поняття «стиль» відображає індивідуальне своєрідність процесу і результатів діяльності даної людини на відміну від інших людей (стиль письменника, художника, спосіб роботи професіонала). Це поняття має статус міждисциплінарної категорії, яка використовується для фіксації не лише індивідуальних, а й соціально-типових явищ (національний стиль в одязі, стиль театральної школи, архітектурний стиль і т.д.).

Так, для Мерліна *індивідуальний стиль діяльності* (навчальної, спортивної, трудової) є системоутворюючим ланкою, що формує інтегральну індивідуальність людини. Грунтуючись на ідеях Б.Г. Ананьєва про цілісне вивчення індивідуальності особистості,

На рівні організму *біохімічні властивості* індивідуальності людини характеризуються унікальними для кожного організму особливостями обмінних процесів, неповторною структурою білка, тканин органів, пропорцією гормонів, що виділяються ендокринними залозами. *Загальносоматичні властивості* індивідуальності відображають особливості тіла як біомеханічної машини: вага, зріст, м'язову масу, тиск крові, об'єм легенів, силу скорочення м'язів, загальний стан здоров'я людини, її загальну працездатність, наявність хронічних захворювань. *Нейродинамічні властивості* характеризують швидкість виникнення, розвитку і протікання нервових процесів, їх силу, лабільність та інші показники. Під *функціональною асиметрією мозку* розуміється домінування однієї з півкуль кори головного мозку. У ліворуких домінує права півкуля, у праворуких - ліве. Асиметрія зачіпає також роботу очей, слухового аналізатора, управління рухом ніг, функції сприйняття запахів лівої і правої половиною носа. Є дані про те, що у людей з переважанням правої півкулі частіше зустрічається талант художника, ніж вченого, і навпаки. В системі *індивідуально-особистісних* (по Мерліну, індивідуально-психічних) *властивостей* представлені темперамент і психічні властивості особистості. Темперамент розглядається як вторинне індивідуальна властивостей, що характеризує стійко повторювані динамічні особливості поведінки людини.

Характер в системі інтегральної індивідуальності розуміється як індивідуально своєрідне поєднання стійких психічних особливостей людини, які задають типовий для даної людини спосіб поведінки, емоційного реагування. Якщо темперамент відбиває формально-динамічну сторону поведінки і емоційних реакцій людини, то характер пов'язаний з вчинками людини, змістовними особливостями ставлення людини до життєвих обставин. Риси характеру формуються прижиттєво на тлі властивостей нижчих рівнів інтегральної індивідуальності. Вони являють собою закріплені стійкі відносини людини до різних сторін дійсності. Характер певною мірою може бути змінений самою людиною в процесі самовиховання або під впливом змін в організмі, тобто мимоволі (наприклад, у хронічно хворих людей). Рівень *соціально-психологічних властивостей* індивідуальності відображає специфіку *особистісного і соціального статусу* людини, що розуміється як сукупність особливостей людини, що впливають із його соціальних ролей, приналежності до конкретних соціальних груп (друзі, сім'я, трудовий колектив, професія) і соціально-історичним спільнотам або великим групам (етнос, клас, країна). Даний рівень індивідуальності позначається також терміном *метаіндивідуальні*, бо тут маються на увазі психологічні характеристики взаємин особистості з оточуючими його людьми. Метаіндивідуальність особистості і її властивості залежать як від вимог, очікувань соціальної групи, так і від властивостей *інтраіндивідуальності* (щодо автономних від соціального оточення). До інтраіндивідуальності можна віднести властивості першого і другого рівнів інтегральної індивідуальності, а також ті внутріособистісні якості особистості, які визначають вибір їм соціальної ролі, її прийняття особистістю. Зв'язок між особистісним статусом і інтраіндивідуальними властивостями - складно опосередкована, непряма. Особистість являє собою цілісну єдність індивідуальних властивостей різних рівнів. У різних життєвих ситуаціях можуть бути особливо важливими різні властивості. Індивідуальний стиль визначається всіма ієрархічними рівнями індивідуальності, під впливом вищерозміщених ієрархічних рівнів відбуваються спрямовані зміни в проявах нижчих рівнів індивідуальності. Індивідуальний стиль діяльності (ІСД) в широкому розумінні відображає всю систему відмінних ознак діяльності даної людини, зумовлену його індивідуально-особистісними особливостями. ІСД проявляється на поведінковому рівні (доступному зовнішньому спостерігачеві) у формі стійко повторюваних прийомів і способів діяльності, обраних суб'єктом, у формі своєрідної тимчасової організації дій, в якісних особливостях продукту діяльності. Можуть бути виділені і внутрісуб'єктні особливості ІСД (типові стратегії діяльності, своєрідні особливості функціонування в діяльності, обумовлені властивостями індивідуальності, різна суб'єктивна значимість компонентів діяльності, своєрідність форм свідомого контролю, саморегуляції дій, станів. ІСД виконує функцію пристосування до

вимог діяльності з урахуванням властивостей його індивідуальності (О. Г. Носкова) і являє собою систему індивідуально-своєрідних прийомів, що забезпечують успішне виконання людиною певної діяльності. Облік і формування ІСД є важливим завданням трудового навчання, так як воно найтіснішим чином пов'язано з розвитком професійних здібностей та професійної придатності. Зв'язок між індивідуальним стилем та професійною придатністю необхідно враховувати вже при проведенні профорієнтаційної роботи з молоддю. Проектування трудового шляху учнів передбачає виявлення їх індивідуальних особливостей і прогнозування на цій основі індивідуально-своєрідних способів діяльності залежно від вимог професій. Проблеми індивідуального стилю мають безпосереднє відношення до вирішення важливих практичних задач. Особливе значення набуває завдання виявлення умов, які забезпечують управління формуванням індивідуального стилю. Знання про будову і внутрішньої організації ІСД є істотною передумовою для індивідуалізації підходу при навчанні праці. В структурі індивідуального стилю виділяє дві групи особливостей: перша група, яка утворює ядро стилю, включає в себе особливості, які проявляються мимоволі або без помітних зусиль, базується на властивостях нервової системи, друга група, яка утворює «прибудову» до ядра, включає в себе особливості, які виробляються в результаті свідомих чи стихійних пошуків. У ядро включаються дві категорії особливостей: одні сприяють успіху, інші перешкоджають йому. Останні «обростають» компенсаторними механізмами. У «прибудову» до ядра стилю також входять дві категорії особливостей: одні пов'язані з використанням позитивних можливостей суб'єкта, інші мають компенсаторне значення. Відповідно до цього в структурі стилю виділяються механізми адаптації та компенсації. Структура індивідуального стилю характеризується особливостями співвідношення орієнтовної, виконавчої та контрольної діяльності.

2. Самооцінка суб'єктів освітнього процесу та вплив її на усвідомлення особливості своєї діяльності

Самооцінка постає одним із чинників професійного майбутнього учасників освітнього процесу. У підлітків які поєднують роботу і навчання, – вищий рівень домагань і самооцінки. Вони порівняно зі учнями демонструють вищі показники самовпевненості, самоконтролю, самоцінності і нижчі показники внутрішньої конфліктності. Розвиток такого компонента самосвідомості, як самооцінка представників учасників освітнього процесу, пов'язується з особливостями їхньої особистості. Особливості становлення самооцінки власного «Я» у представників учнівської молоді, визначено тим що розвиток самооцінки цього складного компонента самосвідомості є складним інтегративним процесом, пов'язаним із самопізнанням і емоційно-ціннісним

самоставленням себе як суб'єкта своєї нації. Відповідно до результатів цього пізнання людина регулює власну поведінку у бутті та взаємодії. Цілісне «Я» сконструйоване з усвідомлених уявлень молодого людини і емоційно-ціннісного самоставлення. Самооцінка власного «Я» віддзеркалює значущість для людини власної приналежності до певної професійної спільноти та виконує регулятивну функцію в її житті. Підходи до визначення самооцінки: особистісний підхід – самооцінка – це складник та важливий компонент самосвідомості; структурно-цілісний підхід – самооцінка являє собою компонент цілісної структури особистості і водночас є складним системним утворенням, багаторівневим за будовою, ієрархічним за структурою, з міжсистемними зв'язками з іншими структурами особистості; представниками діяльнісного підходу пропонується розгляд самооцінки як чинника якості результатів діяльності людини; динамічний підхід передбачає аналіз такого феномену, як самооцінка, в процесі вікових змін у процесі становлення особистості; представники психопатологічного підходу розглядають самооцінку як показник психічного здоров'я; у функціональному підході передбачається дослідження самооцінки як однієї з основних функцій особистості.

Самооцінка – це складне особистісне утворення, фундаментальна властивість особистості. Самооцінка як оцінка людиною своїх якостей, можливостей, здібностей належить до «ядра» особистості і є регулятором її діяльності та поведінки. Із поняттям самооцінки пов'язане таке поняття, як «рівень домагань особистості», і ці складники – важливі мотиваційні чинники, від яких залежить успішність і результативність навчання. Для підлітків з високою самооцінкою характерна мотивація досягнення успіху, вони наполегливі на шляху досягнення мети. Для підлітків з низькою самооцінкою характерною є мотивація уникнення невдачі, вони для себе визначають значно нижчі завдання порівняно з тими, які могли б досягти, оскільки перебільшують значення невдач. Самооцінка – це складне особистісне утворення, автономна риса особистості, її основний компонент, що формується за активної участі самої людини, відображення неповторності її внутрішнього світу. Самооцінка пов'язана з одною з основних потреб людини – самоствердження, самоповаги як показника співвідношення успіху людини та рівня її домагань. До основних функцій самооцінки особистості належать: регуляторна, що полягає у забезпеченні свідомої саморегуляції поведінки людини в умовах, що вимагають свідомих зусиль, та їх підтримки для досягнення мети; захисна, що сприяє збереженню стабільності особистості у суспільстві.

Самооцінка є специфічною формою саморегуляції особистості і містить такі складники, як самопізнання, емоційна оцінка ставлення до самого себе, саморегуляція. До ознак адекватної самооцінки належать: об'єктивна оцінка власних особливостей, здібностей та на основі їх реалістичного аналізу можливостей, почуття впевненості, здатність самотійно приймати важливі

життєві рішення, формування конструктивних міжособистісних відносин. Особистості з адекватною самооцінкою менше схильні до депресій, переживання почуття провини або сорому. До неадекватної самооцінки належать надмірно завищена або, навпаки, надмірно занижена самооцінка. Підлітки із завищеною самооцінкою схильні перебільшувати особистісні якості, успіхи та досягнення, іноді шляхом приниження здібностей чи досягнень інших. У них – ідеальний образ себе та своєї цінності у суспільстві. Другим видом неадекватної самооцінки є надмірно занижена самооцінка, пов'язана з недооцінкою можливостей особистості. Характеристикою заниженої самооцінки є невпевненість у власних можливостях, боязкість, що стають на заваді реалізації потенціалу здібностей, сприяють виникненню проблем самореалізації. Підлітки із заниженою самооцінкою вибирають для досягнення легкі цілі. Високі або, навпаки, низькі показники самооцінки можуть свідчити про нестійкий зв'язок між «Я-ідеальним» та «Я-реальним» складниками особистості. Суть завищеної самооцінки полягає у створенні образу самого себе з переоцінкою власних якостей та ігноруванням недоліків. Для особистостей з низькою самооцінкою характерними є самокритичність

3 Активізація мислення суб'єктів освітнього процесу, як умова прояву їх індивідуальних особливостей.

За останній час в навчальних закладах професійно-технічної освіти зросла зацікавленість до застосування в освітньому процесі різних засобів навчання, які активізують пізнавальну діяльність учнів.

Активізація мислення учнів повинна бути скерована на те, щоб навчити їх думати, дисциплінувати розум, тренувати волю при здобутті знань. Кожен урок повинен викликати в учнів напружену роботу думки.

Тому головна соціальна задача сучасного навчання не лише дати широку освіту, але і призвичаїти особистість підростаючої людини до самостійного набуття знань, до постійного прагнення заглиблюватися в область пізнання, формувати стійкі пізнавальні мотиви вчення, основним з яких є активізація пізнавальної діяльності учнів.

Під активізацією пізнавальної діяльності учнів розуміють сукупність використовуваних педагогом способів її стимулювання, підтримки емоційно – вольового настрою на самостійну роботу, організації свідомого засвоєння знань учнями, розвиток їх мислення.

До мотивів та прийомів активізації процесів мислення відносять:

1. Мотивація вчення.
2. Формування пізнавальної діяльності.
3. Постановку питань, направлених на продуктивну діяльність учнів.

4. Організацію продуктивної діяльності учнів при використанні засобів наочності та ТСО.
5. Організацію продуктивної діяльності учнів при роботі з підручником, довідковою літературою.
6. Постановку проблемних питань, завдань, задач.
7. Використання опорних конспектів, структурно – логічних схем, ігрових моментів, рольових ігор та іншого.
8. Використання міжпредметних зв'язків.

Практика організації навчально – виробничого процесу в свідчить, що використання дидактичного принципу активності у освітньому процесі вимагає не тільки озброєння учнів професійними знаннями, вміннями, навичками, але й виховання в них ініціативності, самостійності, розвитку спостережливості, мислення, пам'яті, творчої уяви.

Педагог повинен вести кропітку роботу з планування та організації кожного уроку. Основна умова активізації пізнавальної діяльності учнів – чітка постановка мети та усвідомлення шляхів її реалізації. Необхідно чітко сформулювати навчальну мету уроку, продумати, як мотивувати необхідність засвоєння учнями потрібних знань та навичок.

Завдання реалізації виховної мети уроку полягає у вихованні таких рис характеру сучасних робітників, як професіоналізм, дисциплінованість, ощадливість, працелюбність, робітнича гордість, вимогливість до себе, свідоме користування правилами техніки безпеки.

Для визначення розвиваючої мети звернімося до переліку в учнів у професійному навчанні необхідних якостей, який було складено з урахуванням вимог до сучасних робітників, а саме:

- Вміння мислити логічно та критично;
- Вміння виділяти головне та аналізувати інформацію;
- Вміння точно і просто формулювати свої думки;
- Вміння вирішувати проблеми;
- Вміння працювати самостійно;
- Вміння використовувати знання в нових умовах, та адаптуватися до них.

Ці орієнтири додають ще більшої ваги постановці та вирішенню на уроках саме з розвитку мислення учнів, активізації їхньої пізнавальної діяльності.

Важливими стають в нагоді учням вміння слухати та спостерігати пояснення педагога. Таке вміння розвивають в учнів через систему контрольних запитань, завдань, практичних вправ протягом всього уроку. Вони спрямовані на розвиток в учнів вміння виділяти головне.

Для різноманітних технологічних процесів учні повинні чітко уявити правильну послідовність окремих технологічних операцій.

Формування в учнів вміння проводити аналіз та порівняння, учням пропоную визначити відмінності при роботі молотарки при збиранні різних культур, які при цьому знадобляться дії з підготовки до роботи, регулювання, технічного налагодження.

4. Можливості педагогічних працівників у дослідженні особистості суб'єктів освітнього процесу в контексті повоєнного відновлення України.

У наш час спостерігається підвищений інтерес до науково-дослідницької педагогічної діяльності, яка істотно підвищує рівень викладання та організації освітнього процесу в сучасних ЗП(ПТ)О. Коло інтересів педагогів щодо дослідницької діяльності розширюється у зв'язку з переходом на нові педагогічні технології, спрямовані на особистісно зорієнтований підхід до здобувачів освіти, оптимальний розвиток пізнавальної активності, педагогіку гуманізму, авторські моделі освітніх програм, підготовку навчально-методичних підручників та посібників нового покоління тощо. Науково-дослідницьку роботу вони розглядають як обов'язкову складову педагогічної діяльності інноваційних освітніх закладів. Складовою діяльності педагога є дослідницька робота. в яких вона визначається важливою умовою розвитку творчого потенціалу підлітка, а її ефективність безпосередньо пов'язана з підготовленістю педагога до такого виду діяльності. Нова освітня парадигма спонукає педагога до всебічного вивчення особистості підлітка, колективу, аналізу педагогічних явищ. А це своєю чергою вимагає глибоких знань з методології освітньої діагностики, без яких неможливо провести будь-яке педагогічне дослідження особистості учасників освітнього процесу, незалежно від того, чи йдеться про впровадження інноваційних освітніх технологій, чи це традиційна виховна робота, яка вимагає достатніх знань про особистість учня або пов'язана з аналізом окремих психологічних явищ. В діяльності сучасного педагога ЗП(ПТО) на практиці перевагу надавали психодіагностиці, яка забезпечувала психологічні механізми організації освітнього процесу. Для педагога ЗП(ПТ)О важливо знати не тільки особливості психічного розвитку особистості підлітка, але й особливості його фізичного та соціального розвитку, можливості виховного потенціалу сім'ї тощо, тобто педагогові потрібні знання з психологічної діагностики. Саме психологічна діагностика для сучасного педагога дедалі набирає ваги. Психологічна дослідницька діяльність – складний процес, який залежить від інтенсивності вмотивованих дій на всіх етапах роботи педагога. Безумовно, що мотивація на кожному етапі має свої особливості.

Основні мотиви спонукають займатися психологічною дослідницькою діяльністю та який взаємозв'язок існує між видами психологічної дослідницької діяльності та мотивами. Основні мотиви дослідницької діяльності – „прагнення стимулювати активність підлітків у освітньому процесі процесі, „матеріальні стимули”, „прагнення поліпшити стосунки в системі „педагог - підліток”, „вимоги адміністрації”.

При визначенні мотивів щодо дослідницької діяльності найбільша кількість педагогів виходить із потреби стимулювати активність здобувачів освіти у освітньому процесі. Це свідчить про те, що ці педагоги будуть займатися дослідницькою роботою до того часу, доки відчуватимуть потребу в стимулюванні підлітків. На другому місці за рівнем усвідомлення педагогами потреби займатися дослідницькою діяльністю стоїть мотив поліпшення стосунків у системі „педагог-підліток”. Це засвідчує прагнення педагога будувати свою діяльність відповідно до гуманістичної парадигми.

5. ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 2

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО КВАЛІФІКОВАНОГО РОБІТНИКА ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Рекомендовані питання для обговорення

1. Індивідуальність та індивідуальний стиль діяльності майбутніх кваліфікованих робітників.
2. Самооцінка суб'єктів освітнього процесу та вплив її на усвідомлення особливості своєї діяльності
3. Активізація мислення суб'єктів освітнього процесу, як умова прояву їх індивідуальних особливостей.
4. Можливості педагогічних працівників у дослідженні особистості суб'єктів освітнього процесу в контексті повоєнного відновлення України.

Література: 1, 5, 6, 10, 13, 15

Завдання до семінарського заняття

1. Опрацювати теоретичний матеріал з тематики питань семінарського заняття та дати відповіді на питання для самоконтролю до теми 2
2. Опишіть зовнішні проявами особистості за якими можна судити про рівень її розвитку та розвитку її суспільної свідомості.

3. Розробіть таблицю де визначте врахування яких особливостей суб'єктів освітнього процесу необхідно для активізації мислення, здібностей і можливостей?
4. . Сформулюйте чи можливо прискорити психічний розвиток особистості майбутнього кваліфікованого робітника в умовах повоєнного відновлення України.

6. ПРОБЛЕМНО-ПОШУКОВІ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СЛУХАЧА

Питання для самоконтролю до теми 1

1. За якими зовнішніми проявами особистості можна судити про рівень її розвитку та розвитку її суспільної свідомості в умовах воєнного стану.
2. Врахування яких особливостей суб'єктів освітнього процесу необхідно для повнішого розкриття їх здібностей і можливостей?
3. Охарактеризуйте активність особистості та її вичоки.
4. Чи можливо прискорити психічний розвиток особистості?
5. Визначте механізми психічного відображення в умовах воєнного стану.
6. Охарактеризуйте основні прояви суспільної сутності особистості?
7. Визначте темперамент та його фізіологічну основу.

Питання для самоконтролю до теми 2

1. Чому підлітковий і ранній юнацький вік являє собою групу підвищеного ризику?
2. Які типові прояви асоціальної поведінки суб'єктів освітнього процесу?
3. Назвіть засоби профілактики девіантної поведінки майбутнього кваліфікованого робітника.
4. Розкрийте основні напрями психокорекційної роботи в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.
5. У чому заключається специфіка мислення як форми пізнавальної діяльності?
6. Визначте значення психологічних умов особистісного розвитку суб'єктів освітнього процесу?

7. КОМПЛЕКС ПРАКТИЧНИХ (ТЕСТОВИХ) ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Особистість - це;

- а) соціальна характеристика людини;
- б) людина як носій свідомості;
- в) доросла людина;
- г) *індивід, який свідомо керує власною поведінкою і діяльністю.*

2. Особистісно-орієнтований підхід реалізується при наступних умовах:

- а) розуміння характеру, темпераменту та особистісних якостей учня в процесі навчання та виховання;
- б) емоційне ставлення педагога по принципу «безумовного сприйняття»;
- в) підбір індивідуальної програми для самостійної роботи учня, з метою розвитку та корекції пізнавальних здібностей;
- г) орієнтація на загальні та спеціальні здібності учня при професіональному навчанні;
- д) *(всі відповіді вірні)*

3. При якому типі мотивації активність особистості є потребою в уникненні осуду, покарання, негативної оцінки:

- а) мотивація досягнення успіху;
- б) мотивація уникнення невдачі;
- в) мотивація до спілкування;
- г) *всі відповіді вірні.*

4. Психологічна підструктура особистості це:

- а) *психічні процеси, властивості і стани;*
- б) *стать, задатки здоров'я, особливості нервової системи, конституціональні особливості, інстинкти;*
- в) *життєвий досвід людини;*
- г) *світогляд*

5. Сангвінічному типу темпераменту властиві:

- а) *врівноваженість, наполегливість, продуктивний працівник; інертність;*
- б) *емоційність, активність; рухливість, врівноваженість;*
- в) *легко та швидко збуджується, дратівливість, невраїноваженість;*
- г) *недовірливість, у всьому бачить небезпеку, малорухливість, невраїноваженість, невпевненість у собі.*

6. Основні принципи технології особистісно орієнтованого навчання:

- а) *принципи самоактуалізації та суб'єктивності;*
- б) *принципи суб'єктивності та індивідуальності;*
- в) *принципи вибору та творчості;*
- г) *принципи довіри і підтримки;*
- д) *усі відповіді правильні.*

7. Визначення та розвиток уваги здійснюється за допомогою:

- а) методики Ліпмана;
- б) методики К.К. Платонова;
- в) методики Бурдона.

8. Основним видом діяльності в підлітковому віці є:

- а) навчальна діяльність;
- б) професійна діяльність;
- в) *інтимно-особистісне спілкування*
- г) предметно-маніпулятивна діяльність;
- д) безпосередньо-емоційне спілкування;
- ж) рольова гра

9. Криза підліткового віку пов'язана з виникаючими новоутвореннями:

- а) почуття дорослості;
- б) новий рівень самосвідомості;
- в) орієнтація на спілкування з однолітками;
- г) прагнення до незалежності ;

д) всі відповіді вірні.

10. Внутрішня позиція підлітка повинна включати:

- а) професійне самовизначення;
- б) особистісне самовизначення;
- в) механізм цілепокладання;
- г) прагнення в майбутнє;
- д) всі відповіді вірні.

11. Якому типу темпераменту властиві високий рівень активності, витривалості, різкість і поривчастість рухів, імпульсивність, невірноваженість:

- а) сангвінік;
- б) *холерик;*
- в) флегматик;
- г) меланхолік.

12. Яка властивість не відноситься до характеристики темпераменту:

- а) *інтелект;*
- б) активність;
- в) врівноваженість;
- г) реактивність.

13. Сукупність стійких індивідуально-психологічних властивостей людини, які виявляються в її діяльності та поведінці, у ставленні до інших людей, праці, навколишньої діяльності та до самої себе називають:

- а) темпераментом;
- б) індивідуальними особливостями;
- в) *характером;*
- г) здібностями.

14. Психологічна структура особистості включає:

- а) *психічні процеси, властивості і стани;*

- б) стать, задатки здоров'я, особливості нервової системи, конституціональні особливості, інстинкти;
- в) життєвий досвід людини;
- г) світогляд.

15. Найбільш потужною емоційною реакцією, яка виникає в екстремальних ситуаціях, повністю дезорганізує психіку, однак діє не довго є:

- а) пристрасть;
- б) *афект*;
- в) стрес;
- г) страх .

16. По яким якостям особистості судять про «включення в діяльність»:

- а) відповідальність;
- б) адаптивність;
- в) високий рівень домагань;
- г) здібності до спільної діяльності;
- д) *всі відповіді вірні.*

17. Знання типу темпераменту підлітка дозволить визначити:

- а) *швидкість зміни настрою;*
- б) його старанність у навчанні;
- в) книги та фільми які він читає та дивиться.

18. Яка з частин(підструктур) особистості формується пізніше-соціальна(світогляд) чи психологічна (особливості психічних процесів, якостей та станів)?

- а) по різному у різних людей;
- б) *психологічна підструктура, тому що вона більш пов'язана з вродженими особливостями;*
- в) соціальна підструктура, тому що на основі світогляду формуються психологічні процеси та властивості.

19. Буз чого особистістю стати неможливо?

- а) без повноцінного харчування;
- б) *буз спільної з іншими членами суспільства діяльності;*
- в) без освіти

20. Акцентуація характеру виражається в наступному:

- а) у загостренні певних рис характеру;
- б) має як явну так і приховану форму;
- в) є крайнім варіантом норми;
- г) *всі відповіді вірні.*

21. Основними зовнішніми ознаками розвитку особистості є:

- а) *поведінка та діяльність людини;*
- б) єдність свідомості та поведінки;
- в) адекватна самооцінка;
- д) професійна спрямованість.

22. Поведінка, що дає змогу особистості гідно взаємодіяти з іншими, відстоювати свою думку, характеризується як:

- а) маніпулятивна;

б) асертивна;

в) ритуальна.

23. Зовнішніми проявами психічної діяльності особистості є:

а) поза, міміка, інтонація;

б) установки;

в) відчуття;

г) очікування.

8. ГЛОСАРІЙ КЛЮЧОВИХ СЛІВ

Активність – посилена діяльність ; здатність змінювати навколишню дійсність відповідно до особистих потреб, поглядів, цілей.

Акцентуація характеру – надмірна виразність окремих рис характеру та їх поєднання, яка є крайньою нормою і межує з психопатією.

Виховання - процес систематичного та цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості для підготовки її до соціальної, виробничої та культурної діяльності.

Діяльність – сукупність дій і вчинків людини, спрямованих на досягнення певної мети.

Емотивність – підвищена чутливість

Здібності – сукупність якостей людини, що визначають успішність отримання знань, умінь і навичок у всіх формах життєдіяльності.

Завдання – надана в певних умовах мета, яка досягається шляхом перетворення цих умов і використання адекватних засобів.

Індивід – окрема людина як особа яку взято ізольовано із суспільства.

Індивідуальність – неповторна своєрідність певного явища, окремої людини.

Індивідуальний підхід – принцип педагогіки, згідно з яким у навчально-виховній роботі з колективом досягається педагогічний вплив на кожного, заснований на знанні рис його особистості та умов життя.

Когнітивний – який стосується пізнання, мислення.

Конформізм – пристосовництво, пасивне прийняття індивідом наявного стану речей, загальноприйнятих думок; відсутність власної позиції, безпринципне та некритичне слідування будь-якому зразку, що має більшу силу тиску.

Людина – суб'єкт суспільно-історичної діяльності, у якого фізичне і психічне, генетично обумовлене і сформоване протягом життя, природне і соціальне утворюють єдність.

Меланхолік – тип темпераменту, що характеризується високою чутливістю, вразливістю психіки, схильність до тривалих переживань, відлюдкуватістю,

хворобливим реагуванням на труднощі, невдачі, недостатньою ініціативністю тощо.

Мотивація – 1) сукупність потреб і мотивів, які спонукають до активних дій у певному напрямі; 2) реалізація мотиву в конкретній діяльності і поведінці.

Образ Я – система уявлень людини про себе.

Освіта – сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, поглядів і переконань, а також необхідний рівень розвитку пізнавальної або практичної підготовки, що досягається у процесі навчально-виховної роботи.

Особистість – конкретна людина, представник певного суспільства, колективу, який відрізняється індивідуальними біологічними та психологічними властивостями й займається якоюсь діяльністю.

Розвиток особистості – процес формування особистості як соціальної якості індивіда в результаті його соціалізації і виховання.

Ригідність - (від лат. rigidus - жорсткий, твердий) - утруднення (навіть до повної нездатності) у змінах запланованої особистістю програми діяльності в умовах, які об'єктивно вимагають її перебудови.

Сангвінік – тип темпераменту, який характеризується рухливістю, врівноваженістю, силою нервових процесів.

Самооцінка – судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком.

Темперамент – властивості індивіда, що проявляються в особливостях динамічних характеристик психічної діяльності.

Флегматик – тип темпераменту, що характеризується врівноваженістю, рухливістю, але досить високою силою нервових процесів, що у психічному аспекті проявляється в уповільнених темпах психічних процесів, спокої, усталеності інтересів і прагнень людей з певним типом темпераменту.

Фрустрація - внутрішній конфлікт особистості між її направленістю і об'єктивними можливостями, з якими особистість не згодна.

Холерик – тип темпераменту, що характеризується швидкістю дій, сильними почуттями, які виникають миттєво і яскраво виражаються в мові, жестах, міміці.

9. КОНСУЛЬТАЦІЙНИЙ ПУНКТ

За консультаціями чи уточненнями окремих питань електронного навчального курсу можна звернутися до викладача Торби Наталії Григорівни за електронною поштою torbang@ukr.net або у вайбер за номером +38-050 612 42

1. Варій М.Й. Психологія особистості: Навч.пос. – К.:Центр учбової літератури, 2008.-592 с. <https://psychologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2019/10/biblioteka/file7.pdf>
2. Джуган Р.І. Психологія особистості: методичні рекомендації до курсу. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2023. 60 с.
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/51976/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf>
3. Журавлев Д. В. Принципы и методические средства психологического тренинга. URL http://www.bimbad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=564 (дата звернення 18.10.2020).
4. Кас'янова С. Б. Емоційний інтелект як індикатор психічного стану. Теорія і практика сучасної психології. 2018. No 3. С. 28–33.-URL: http://www.tpsjournal.kpu.zp.ua/archive/3_2018/7.pdf
- Кацавець Р.С. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ : Алерта. 2021. 134 с. <https://jurkniga.ua/contents/psikhologiya-osobistosti-navchalniy-posibnik.pdf>
5. Католик Г. Психологія особистості (в схемах, презентаціях і таблицях): навчальний посібник / Галина Католик, Наталія Калька. - Львів: ЛьвДУВС, 2022.- 158 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4747>
6. Москалець В. П. М82 Психологія особистості [текст] підручник, 3-тє вид., перероб., доповн. / В. П. Москалець. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. – 364 с. <https://lira-k.com.ua/preview/12676.pdf>
7. Методичні рекомендації до дисципліни «Загальна психологія. Психологія особистості» для студентів освітньо-професійної програми «Психологія» спеціальності 053 «Психологія» / Уклад. О. Г. Романовський, І. Є. Штученко,– Харків: НТУ «ХПІ», 2019. – с. 36
<https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/a47ff0c9-fab0-4de2-a834-89974277dff7/content>
8. Психологія особистості:Хрестоматія: Навч. посіб./ О.Б.Мельничук, Р.Ф.Пасічник, Л.М.Вольнова та ін. – К.: . НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 532 с.
9. Пасічник Н.С., Сидоренко Ю.В. Особливості формування самооцінки в умовах соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників. Габітус. 2020. Випуск 19. С. 181–184 URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/19-2020/33.pdf> (дата звернення: 02.02.2023).
10. Папуча М. В., Наконечна М. М. Теоретичні основи психології особистості : навч. посіб. / М. В. Папуча, М. М. Наконечна. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – 60 с.
http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/zahal_psy_lib/60_Papucha_Teoretychni_osnovy_psykholohiyi_osobystosti.pdf

11. Проблема розвитку в психології особистості : навч. посібн. / М. В. Папуча, М. М. Наконечна. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – 52 с.
http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/zahal_psy_lib/54_Papucha_Problema_rozvytku.pdf
12. Рогачова Т. Психологічні проблеми студентів на першому році навчання у ВНЗ: причини виникнення та можливості подолання. Психологія і особистість. 2016. № 2 (10). Ч. 2 С. 228–235. URL:
<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6576/1/Rohachova.pdf> (дата звернення: 02.02.2023)
13. Слободянюк А.О., Гречановська О.В. Самооцінка та її вплив на професійне майбутнє випускників ВНЗ. Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ. Вінниця, 14–23 березня 2018 р. URL:
<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15237/Textbook.pdf;jsessionid=3E1AE7FC334378F60CE1BB7A940E3898?sequence=5>
14. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с. <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Psykholohia-osobystosti.-Stoliarenko-O.-B..pdf>
15. Шахова О.Г. Соціальна психологія особистості: Навчальний посібник. – Харків: «Контраст», 2019. – 116 с.
<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e46cc31e-0aba-4acc-9b58-8344b9a230c9/content>

<https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/view/4175/3430>
[6.https://pidruchniki.com/17530607/psihologiya/petrovskiy_lichnost_psihologii_para_digma_subektivnosti#6412](https://pidruchniki.com/17530607/psihologiya/petrovskiy_lichnost_psihologii_para_digma_subektivnosti#6412)
[7.https://westudents.com.ua/glavy/79980-2112-kontseptsya-osobistost-g-s-kostyuka.htm](https://westudents.com.ua/glavy/79980-2112-kontseptsya-osobistost-g-s-kostyuka.htm)
[8.https://pidruchniki.com/16280414/psihologiya/rubinshteyn_samosoznanie_lichnosti_zhiznenny_put#805](https://pidruchniki.com/16280414/psihologiya/rubinshteyn_samosoznanie_lichnosti_zhiznenny_put#805)
<https://westudents.com.ua/knigi/529-psihologya-osobistost-stolyarenko-ob.html>